

Spis treści

Przedmowa	13
Wstęp	15
Wykaz skrótów	17

A. Ustrój

A.1. Od połowy X w. do roku 1454	23
1. Polska Mieszka I w świetle dokumentu <i>Dagome iudex</i>	23
2. Testament Bolesława Krzywoustego z 1138 r. w świetle Kroniki Wincentego Kadłubka	23
3. Testament Bolesława Krzywoustego z 1138 r. w świetle Kroniki Jana Długosza	24
4. Uchwały zjazdu łęczyckiego z 1180 r. w świetle Kroniki Wincentego Kadłubka	26
5. Uchwały zjazdu łęczyckiego z 1180 r. w świetle bulli papieża Aleksandra III	27
6. Testament Bolesława Krzywoustego w świetle bulli papieża Innocentego III z 1210 r.	28
7. Przywilej ziemski Władysława Laskonogiego, wydany w Cieni w 1228 r. dla Małopolski	28
8. Przywilej ziemski króla czeskiego Wacława II, wydany w Lutomyślu w 1291 r. dla Małopolski	29
9. Przywilej budziński z 1355 r. w świetle Kroniki Jana Długosza	30
10. Przywilej koszycki z 1374 r.	32

11. Unia w Krewie z 1385 r. (akt Jagiełły i jego braci)	35
12. Książę pomorski Warcisław składa hołd królowi Władysławowi Jagielle 2 listopada 1390 r.	36
13. Unia wileńsko-radomska z 1401 r. (akt unii panów polskich)	37
14. Unia horodelska z 1413 r. (przywilej króla Władysława Jagiełły i wielkiego księcia Witolda)	38
15. Unia horodelska z 1413 r. (akt panów litewskich)	42
16. Unia horodelska z 1413 r. (akt panów polskich)	43
17. Zjazd w Łęczycy z 1426 r. w świetle Kroniki Jana Długosza	45
18. Potwierdzenie przywilejów szlacheckich w Jedlnej w 1430 r. w świetle Kroniki Jana Długosza	46
19. Wielki przywilej Kazimierza Jagiellończyka dla Litwy z 1447 r.	51

A.2. Rzeczpospolita szlachecka (1454–1795)55

20. Statut króla Kazimierza Jagiellończyka, wydany w Nieszawie w 1454 r. według Kodeksu dzikowskiego	55
21. Unia wileńska z 1499 r. (akt unii panów litewskich)	60
22. Unia mielnicka z 1501 r. (przywilej wielkiego księcia Aleksandra)	61
23. Konstytucja <i>Nihil novi</i> z 1505 r.	65
24. Instrukcja poselska uchwalona na sejmiku w Środzie i przedłożona przez posłów wielkopolskich na sejmie walnym w Piotrkowie, zwołanym na 30 listopada 1534 r.	65
25. Instrukcja poselska uchwalona na sejmiku w Proszowicach i przedłożona przez posłów małopolskich na sejmie walnym w Piotrkowie, zwołanym na 30 listopada 1534 r.	68
26. Konstytucja sejmu walnego piotrkowskiego z 1544 r.	70
27. Ordynacja wojskowa króla Zygmunta Augusta z 3 sierpnia 1557 r.	74
28. Zygmunt August, król polski i wielki książę litewski, odstępuje sukcesję na Wielkie Księstwo Litewskie Koronie Polskiej i określa charakter połączenia obu państw (Deklaracja o unii litewskiej) w Warszawie na sejmie 13 marca 1564 r.	79
29. Panowie rady i posłowie ziemscy Korony Polskiej odnawiają unię z Wielkim Księstwem Litewskim na sejmie w Lublinie 1 lipca 1569 r.	80
30. Porządek rady koronnej polskiej i litewskiej ustanowiony na sejmie lubelskim (po 4 lipca 1569 r.)	86
31. Konfederacja kapturowa z 1572 r.	88
32. Akt Konfederacji Generalnej Warszawskiej z 1573 r.	89
33. Porządek obioru monarchy z 1573 r.	91
34. Artykuły henrykowskie z 1573 r.	93
35. Konstytucja o utworzeniu Trybunału Koronnego z 1578 r.	97
36. Artykuły wojskowe hetmana koronnego Jana Zamoyskiego, wydane w Studzianach 3 sierpnia 1580 r.	103
37. Funkcjonowanie samorządu szlacheckiego i sejmu walnego na przykładzie akt z lat 1587–1752	106
37.1. Akt konfederacji zawiązanej przez szlachtę województw kujawskich w Radziejowie 15 stycznia 1587 r.	106

37.2. Uniwersał króla Zygmunta III wzywający na sejmik przedsejmowy z 17 stycznia 1616 r.	109
37.3. Instrukcja z 4 grudnia 1628 r. dana posłom na sejm walny warszawski	110
37.4. Protestacja szlachty województw brzeskiego i inowrocławskiego przeciw laudum sejmikowemu 8 stycznia 1629 r.	113
37.5. Uchwała sejmiku relacyjnego województwa krakowskiego w Proszowicach z 11 maja 1676 r.	115
37.6. Atestacja dana deputatowi na Trybunał Koronny na sejmiku deputackim województwa podolskiego we Lwowie 15 września 1687 r.	122
37.7. Limitacja sejmiku kujawskiego z 27 marca 1703 r.	122
37.8. Przebieg obrad sejm walnego od 2 do 26 października 1752 r.	123
38. III Statut litewski z 1588 r.	133
39. Z konstytucji sejm walnego koronnego warszawskiego z 1609 r.	137
40. Uniwersał królewski, wydany w Warszawie 27 maja 1668 r., wzywający do gotowości wojennej	138
41. <i>Pacta conventa</i> Michała Korybuta Wiśniowieckiego z 1669 r., wydane na sejmie walnym elekcyjnym warszawskim	139
42. Uniwersał prymasa Kazimierza Floriana Czarторыńskiego z 1673 r.	148
43. Z konstytucji sejm warszawskiego z 1717 r.	152
44. Konstytucja sejm konwokacyjnego warszawskiego z 1764 r. o utworzeniu Komisji Skarbu Koronnego	158
45. Konstytucja sejm konwokacyjnego warszawskiego z 1764 r. o utworzeniu Komisji Wojskowej	163
46. Prawa kardynalne z 1768 r.	165
47. Konstytucja sejmu ekstraordynaryjnego warszawskiego z 1773 r. o Komisji Edukacji Narodowej	172
48. Prawa kardynalne z 1775 r.	173
49. Konstytucja sejmu ekstraordynaryjnego warszawskiego z 1775 r. o Radzie Nieustającej	175
50. Uniwersał podskarbiego wielkiego koronnego w sprawie lustracji łańców wybranieckich z 1777 r.	196
51. Zbiór praw sądowych Andrzeja Zamoyskiego z 1778 r.	199
52. Prawa kardynalne niewzruszone z 1791 r.	204
53. Ustawa o sejmikach z 24 marca 1791 r.	206
54. Ustawa o miastach królewskich z 18 kwietnia 1791 r.	216
55. Ustawa Rządowa z 3 maja 1791 r.	222
56. Ustawa o Komisji Policji z 1791 r.	229
57. Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów z 20 października 1791 r.	244
58. Ustawa o Komisji Skarbowej z 1791 r.	244
59. Polska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela 1788–1792	256
60. Prawa kardynalne z 1793 r.	263
61. <i>Pacta conventa</i> dla Królów Polskich z 1793 r.	266
62. <i>Materiae status</i> z 1793 r.	271
63. Uniwersał połaniecki z 7 maja 1794 r.	272
64. Utworzenie Rady Najwyższej Narodowej w 1794 r.	275

B. Prawo

B.1. Od połowy X w. do roku 1454. 283

- 65. Przywilej borzykowski z 1210 r. w świetle bulli papieża Innocentego III z 1211 r. 283
- 66. Zapewnienie wolności i immunitetów Kościołowi polskiemu przez książąt: krakowskiego, mazowieckiego, kaliskiego i opolskiego w latach 1211–1215 284
- 67. Uchwały synodu sieradzkiego z 1233 r. 285
- 68. Lokacja wsi Powidza na prawie niemieckim w 1243 r. 288
- 69. Bolesław Wstydlivy nadaje wojewodzie krakowskiemu Klemensowi z Ruszczy immunitet sądowy i inne przywileje publiczne w 1252 r. 289
- 70. Przywilej lokacji miasta Poznania z 1253 r. 290
- 71. Lokacja miasta Warty w 1255 r. 292
- 72. Przywilej lokacji miasta Krakowa z 1257 r. 294
- 73. Przywilej generalny dla Żydów w Wielkopolsce z 1264 r. 296
- 74. Przywileje immunitetowe przysługujące rycerstwu w drugiej połowie XIII w. 300
- 75. Nadanie prawa niemieckiego wsi Garlica w 1274 r. 301
- 76. Przemysł II potwierdza wszystkie swobody w dobrach komesa Tomisława z Szamotuł, kasztelana poznańskiego, i nadaje nowe w 1284 r. 302
- 77. Lokacja wsi Radlina na prawie niemieckim w 1291 r. 303
- 78. Nadanie klasztorowi w Łądzie immunitetu wraz z prawem ścigania zbiegów w 1291 r. (rok wystawienia poprawiony na 1294) 304
- 79. Konfiskata majątku rycerskiego za rozbój w dobrach kościelnych z 1294 r. 305
- 80. Książęta dobrzyńsko-łęczyccy Władysław i Bolesław przyznają Racławowi z Żórawina szlachectwo i prawa rycerskie w 1307 r. 307
- 81. Z Księgi henrykowskiej 308
- 82. Z Księgi elbląskiej 326
- 83. Suma statutów małopolskich króla Kazimierza Wielkiego według Kodeksu dzikowskiego 335
- 84. Roty przysięg sądowych 339
- 85. Statut warcki z 1423 r. w układzie 31 artykułów według Kodeksu dzikowskiego . 342
- 86. Edykt wieluński króla Władysława Jagiełły przeciw husytom z 1424 r. 347
- 87. Nagana szlachectwa przed sądem ziemskim z 1428 r. 348

B.2. Rzeczpospolita szlachecka (1454–1795) 350

B.2.1. Prawo ziemskie 350

- 88. *Formula processus* z 1523 r. 350
- 89. Konstytucje sejmu walnego krakowskiego z 1543 r. 351
- 90. Z konstytucji sejmu piotrkowskiego z 1565 r. 366
- 91. Z konstytucji sejmu walnego warszawskiego z 1578 r. 366
- 92. III Statut litewski z 1588 r. 367
- 93. Z konstytucji sejmu walnego warszawskiego z 1589 r. 397
- 94. Z konstytucji sejmu walnego koronnego warszawskiego z 1601 r. 397
- 95. Ordynacja Myszkowskich ustanowiona na sejmie walnym koronnym warszawskim w 1601 r. 398

96. Z konstytucji sejmiku walnego koronnego warszawskiego z 1607 r.	398
97. Ordynacja księcia Ostrogi ustanowiona na sejmie walnym koronnym warszawskim w 1609 r.	399
98. Z konstytucji sejmiku walnego koronnego warszawskiego z 1609 r.	399
99. Z konstytucji sejmiku walnego koronacyjnego warszawskiego z 1633 r.	400
100. Z konstytucji sejmiku walnego koronnego warszawskiego z 1638 r.	401
101. Z konstytucji sejmiku walnego koronnego warszawskiego z 1641 r.	401
102. Z konstytucji sejmiku walnego koronnego warszawskiego z 1673 r.	402
103. Z konstytucji sejmiku ekstraordynaryjnego warszawskiego z 1677 r.	402
104. Z konstytucji sejmiku ordynaryjnego walnego grodzieńskiego z 1678 r.	402
105. Z konstytucji sejmiku ordynaryjnego warszawskiego z 1690 r.	403
106. Z konstytucji sejmiku ordynaryjnego warszawskiego z 1776 r.	403
B.2.1.1. Prawo ziemskie (dokumenty praktyki)	405
107. Testament Jerzego Despota Zenowicza, kasztelana smoleńskiego, sporządzony w Smorgoniach 27 listopada 1582 r.	405
108. Akt działów rodzinnych wsi Lipe między Janem a Prokopem i Piotrem Lipskimi z 1606 r.	413
109. Umowa o dzierżawę wsi Gać Moskurnia i zastaw wsi Trzebień i Ciepiew z 27 lipca 1620 r.	413
110. Inwentarz wsi Dębsko, będący w posiadaniu stryjów i opiekunów Władysława Potworowskiego, spisany 6 kwietnia 1621 r.	415
111. Z Metryki Litewskiej	415
112. Testament Bogusława Radziwiłła, koniuszego wielkiego litewskiego, sporządzony w Orli 27 grudnia 1668 r.	419
113. Uniwersał królowej Marii Kazimiery, wydany przed podróżą do Rzymu w 1698 r.	425
114. Testament Jerzego Budrewicza z 9 lipca 1699 r.	426
115. Testament Leona Abramowicza z 8 marca 1713 r.	427
116. Reskrypt króla Augusta II dla władz cywilnych na obszarze diecezji płockiej z 1727 r. w sprawie procesów o czary	428
117. Umowa przedślubna zawarta między Anną z Ossolińskich Szaniawską, matką narzeczonej, a Michałem Ossolińskim, narzeczoną, 25 kwietnia 1753 r.	429
118. Zeznania świadków w sprawie pobicia szlachcianki przez jej chlebobawców mieszczań kaliskich, złożone przed sądem grodzkim w 1785 r.	431
B.2.2. Prawo miejskie	433
119. Wielki książę Aleksander ustanawia bractwo złotnicze w Wilnie i nadaje mu statut w Trokach 23 sierpnia 1495 r.	433
120. Wilkierz poznański z 1568 r. zawierający przepisy sanitarne wydane w związku z zarazą	434
121. Król Zygmunt III na prośbę rzeźników wileńskich pozwala im utworzyć cech i nadaje statut w Warszawie 15 kwietnia 1596 r.	435
122. Wilkierz poznański z 1598 r., zatwierdzony przez króla Zygmunta III w 1611 r., nowelizujący prawo spadkowe	439

123. Wilkierz królewskiego miasta Tczewa z 1599 r.	443
124. Król Władysław IV potwierdza w 1638 r. wcześniejsze (z 1605 r.) nadanie przez króla Zygmunta III prawa magdeburskiego miastu Międzyrzeczowi w województwie wołyńskim	447
125. Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego w Koronie Polskiej według Bartłomieja Groickiego	449
126. Artykuły prawa magdeburskiego według Bartłomieja Groickiego	487
127. Postępek sądów około karania na gardle według Bartłomieja Groickiego	488
128. Rejestr Bartłomieja Groickiego do Porządku i do Artykułów prawa magdeburskiego i cesarskiego	492
129. Tytuły prawa magdeburskiego według Bartłomieja Groickiego	495
B.2.2.1. Prawo miejskie (dokumenty praktyki)	498
130. Ortyłe	498
131. Laudum miasta Wojnicza z 18 listopada 1620 r.	500
132. Taksa podwojewódzińska dla miast województwa inowrocławskiego z 1631 r.	502
133. Proces o czary przed sądem kryminalnym w mieście Nowym Wiśniczu w 1632 r.	505
134. Wydatki miasta Wojnicza z 6 czerwca 1637 r.	509
135. Koszty sądowe na rokach ziemskich czchowskich z marca 1641 r.	509
136. Akt Rady Miejskiej Bydgoszczy z 20 sierpnia 1671 r. wystosowany przeciw poborcom podymnego	510
137. Akt Rady Miejskiej Bydgoszczy z 29 sierpnia 1673 r. dotyczący utrzymania urządzeń wodnych w mieście oraz korzystania z nich	511
138. Proces przed sądem miejskim w Kowlu w sprawie o dzieciobójstwo z 1713 r.	512
139. Cech złotniczy wileński uprasza Michała Serwacego Wiśniowieckiego, wojewodę wileńskiego, o potwierdzenie dekretu komisarskiego i zakazanie Żydom rzemiosła złotniczego (akt wydany w Wilnie między 8 sierpnia 1737 r. a 27 kwietnia 1741 r.)	514
140. Lustracja miasta Lipna z 16 grudnia 1774 r.	515
B.2.3. Prawo wiejskie	517
141. Tomasz Działyński wilkierz na starostwo łąkorskie postanowiony w 1692 r., a potwierdzony w 1705 r.	517
142. Anny Wielopolskiej ustawa dla majetności suskiej z 1696 r.	532
B.2.3.1. Prawo wiejskie (dokumenty praktyki)	536
143. Dekrety sądu gajonego z 1600 r.	536
144. Proces czarownic ze wsi Kucharki skazanych na spalenie w 1613 r.	538
145. Artykuły dekretowe w rugowym prawie	545
B.2.4. Prawo kanoniczne	549
146. Z ustaw synodu łączyckiego z 1527 r.	549
147. Ze statutów synodu diecezjalnego płockiego z 1733 r.	550

B.2.4.1. Praktyka prawna dotycząca osób duchownych	551
148. Mandat króla Zygmunta III w sprawie żup bydgoskich z 1604 r.	551
149. Protestacja ks. Wawrzyńca Goślickiego, biskupa poznańskiego, z Ciążynia z 21 grudnia 1604 r. przeciwko instrukcji sejmikowej	552
150. Pozwolenie króla Zygmunta III na zwołanie synodu do Lwowa w 1629 r.	553
151. Akt fundacyjny dla klasztoru karmelitów trzewickich w Markowicach z 1642 r.	554
152. Skargi i zażalenia księży unitów archidiecezji kijowskiej wniesione do akt grodzkich województwa kijowskiego w 1768 r.	556

Wybór wydawnictw zawierający teksty źródłowe z historii ustroju i prawa w Polsce	562
---	-----

Przedmowa

Wśród licznych wydawnictw źródłowych ukazujących się po II wojnie światowej były także publikacje z zakresu nauk historycznoprawnych. Do najważniejszych z nich należał wydany w latach 1951–1953 dwutomowy *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego* w opracowaniu Jakuba Sawickiego (doprowadzony do 1964 r.). Niezrealizowane pozostało zamierzenie ogłoszenia drukiem tekstów do 1918 r. Wydawnictwo to przez wiele dziesięcioleci służyło kolejnym rocznikom studentów. Niestety, od dawna jest w praktyce niedostępne dla potrzeb dydaktycznych wyższych uczelni. Stanowi to jedną z przesłanek skłaniających nas do wydania nowego wyboru tekstów źródłowych. Będzie on pomocny przede wszystkim studentom na ćwiczeniach z historii ustroju Polski i historii prawa w Polsce oraz innym osobom interesującym się tą problematyką.

Nowe, trzytomowe wydawnictwo źródłowe – *Historia ustroju i prawa w Polsce do 1989/1990. Wybór źródeł* – zawiera teksty od wieku X do przełomu lat 1989/1990. Jest to zbiorcze z aktualnym zakresem badawczym nauk historycznoprawnych w Polsce. Wydawnictwo prezentuje najważniejsze i najbardziej charakterystyczne teksty prawne. W ograniczonym zakresie odwołuje się do deklaracji i programów politycznych.

W każdym tomie zamieszczono na końcu *Wybór wydawnictw zawierający teksty źródłowe z historii ustroju i prawa w Polsce*.

Podział na tomy jest związany z układem podręczników akademickich z historii ustroju Polski oraz z historią prawa w Polsce, w których podstawową cezurę stanowią lata 1795 i 1918. Tom pierwszy zawiera teksty do roku 1772/1795, tom drugi z okresu 1772/1795–1918, a tom trzeci z lat 1918–1989/1990.

Warszawa, sierpień 2006 r.

Redaktor naukowy serii wydawniczej
Historia ustroju i prawa w Polsce
 Mariusz Kulus